

Az első kötet *Heinrich* Gusztávnak, az egész munka céljáról és irányáról szóló bevezető fejtegetésén kívül, az ókori keleti népek s a hellének irodalmának fejlődését tárgyalja. Indiáról *Fiók* Károly, Khina és Japánról ugyanő meg *Kühnert* Ferencz, Egyiptomról *Mahler* Ede, a zsidókról *Neumann* Ede, az arabokról *Goldzieher* Ignác, Persiáról *Kégl* Sándor, az örményekről pedig *Patrubány* Lukács értekeznek. A kötetnek szinte felét (a 377. oldaltól végig) a görögség foglalja el, melynek egész napjainkig terjedő irodalmi mozgalmairól három tudósunk ad számot. Az ókort az alexandriai iskola kivételével, melyről *Latkóczy* Mihály nyújt képet, *Hegedüs* István ismerteti, míg a középkori és újkori emlékeket *Pecz* Vilmos tárgyalja.

A második kötet, mely az anyag gazdagsága folytán az eredetileg tervezett negyven ívről hatvanra dagadt, elsősorban az ókori római irodalom ismertetését nyújtja *Csengeri* János tollából, ezután következik *Becker* Fülöp Ágost összefoglaló bevezetése a román népek irodalomtörténetéhez, melyek közül *Balogh* Ármin a keresztény latin irodalmat, *Hernádi* Mór a provenceit és katalánt, *Haraszi* Gyula a francziát, *Radó* Antal az olaszt, *Becker* Fülöp Ágost a spanyolt, *Huszár* Vilmos a portugált, *Alexics* György az oláht és *Gombocz* Zoltán a rhätorománt dolgozta fel.

Nem lehet feladatunk, hogy azt a sokfelé szétágazó anyagot, mely már e két kötetben is fel van halmozva, kritikai elbírálás alá vessük: ez az egyes részeket vizsgáló szakbeli tudósok feladata; részünkről beérjük azzal, hogy fölkeltsük olvasóink s főként vidéki könyvtáraink vezetőinek figyelmét erre a munkára, mely a hasonló külföldi vállalatokat úgy tartalom, mint kiállítás dolgában nemcsak utóléri, hanem sok tekintetben felül is mulja.

Külön dicséretet érdemel a munka gazdag és szakszerű illusztrálása, mely *Riedl* Frigyes szaktudásának s buzgókodásának köszönhető. Az irodalomtörténetnek a bibliografiai ismeretekkel való érintkezése itt jelentkezik a legkézzelfoghatóbb módon. A képeknek kétséggel legtanulságosabb részét épen a kiváló kéziratok, *editio princeps*-ek s autogrammok reprodukciói adják, melyek szép számmal vannak képviselve az eddig megjelent 456 szöveggép és 40 műmelléklet között. Σ.

G. Fumagalli. *Lexicon typographicum Italiae. Dictionnaire géographique d'Italie pour servir à l'histoire de l'imprimerie dans ce pays.* Florence, 1905. Leo S. Olschki. 8-r. XLVII, 587 l.

Giuseppe *Fumagalli*, milanói könyvtáros, a kinek az olasz bibliografiai irodalom oly sokat köszönhet (*Biagi*-val szövetkezve ő dolgozta át olasz nyelven *Petzhold* könyvtárát, G. *Ottino* társaságában pedig megindította 1889-ben a Bibliotheca biblio-

graphica italicáét stb.) ismét egy érdekes és nagyszabású munkával örvendeztette meg a szakköröket. *Deschamps* »Dictionnaire de Géographie ancienne et moderne à l'usage du libraire« (Páris, 1870) című közismert művéből kiindulva, *Fumagalli* az előttünk fekvő testes kötetben az egyes városok, helységek nyomdászati monographiáit adja a czimszók alfabétikus rendjében. A feldolgozott terület a mai politikai Olaszországon kívül az egész itáliai nyelvterületre kiterjed, vagyis St. Marino köztársaságot, Nizza területét, Monaco hercegséget, Trentino kantont, Görzöt és Gradiskát, az isztriai félszigetet és Fiumét a quarneroi öböl, végül Corsica és Málta szigetét is magában foglalja. Ezenkívül Savoyát és Dalmátiát (Ragusáig), továbbá az afrikai olasz gyarmatokat is belevonta vizsgálódása körébe. Végül felvette a fiktív helyneveket is, a mennyiben valódi helynevekkel állanak összefüggésben, minők pl. Conca, Dalmazago, Pelusio stb., míg ellenben az olyanokat, melyek költött volta nyilvánvaló, elhagyta, pl. Bengodi, Eleuteropoli stb.

Az egyes cikkekben belül a tárgyalás történeti s a könyvnyomtatás első ismert nyomaitól egész napjainkig kiterjed, az oda vonatkozó irodalomnak lehető teljes felsorolásával. Jelentéktelenebb helyeknél, a hol a könyvnyomtatás egészen új keletű foglalkozás, a historiai tárgyalást természetesen egyszerű statisztikai kimutatások helyettesítik. Terjedelmükkel s gazdag tartalmukkal különösen kiválóan a Bologna (37—46 ll.), Firenze (131—154. ll.), Milano (211—232. ll.), Nápoly (250—260. ll.), Róma (331—359. ll.), Torino (415—425. ll.) s főként Velence (449—509. ll.) nyomdászattörténetét tárgyaló tanulmányok, melyek mindegyikében nemcsak az eddigi eredmények használtattak fel a lehető leggondosabban, hanem gyakran merőben ismeretlen, új adatokkal is kiegészítettek.

Szerző kiváló gondoskodásának tárgyát képezte a gazdag illusztrációs anyag összeválogatása. Első sorban mindazokat a képeket gyűjtötte össze, melyek az egyes nyomdai interiőröket és könyvsajtókat ábrázolják. Másod sorban az olasz könyvnyomtatók és kiadók arcképeit gyűjtötte össze, lehetőleg teljes számban. E törekvések daczára aránylag kevés *portrait* van a kötetben, a mi annak tulajdonítható, hogy a régi nyomdászok, hacsak nem voltak maguk is írók és tudósok, mint a *Manutius*-ok, *Marcolini*, *Sansevino* és mások, nem igen gondoltak arra, hogy arcképüket kinyomassák. A bassanói *Remondini*, vagy a velencei *Zatta* p. o., a kik évtizedeken át az illusztrátorok egész seregét foglalkoztatták s ezerszámra adtak ki arcképeket, a saját vonásaikat nem örökítették meg. Igen érdekes részét képezik az illusztrációknak az egyes nyomdászok tisztelésére vert emlékérmek, továbbá a nekik állított szobrok, sírkövek stb. reprodukciói is, melyek ily teljes számban e munkában lettek először összegyűjtve.

Ezen bibliografiai szempontból többé-kevésbé közömbös anyagon kívül igen gazdag sorozatban vannak képviselve a kiválóbb nyomdászati emlékek, főként első kiadások címlapjai, kezdőbetűi, fametszetei stb., melyek közvetlen szemlélet útján tájékoztatnak az olasz tipográfia történeti fejlődésének egyes korszakai felől.

Feltűnő a nyomdászjelvények viszonylag csekély száma. Ennek magyarázata az idevágó irodalom gazdagságában rejlik, melynek tudományos eredményei az érdeklődők számára amugy is könnyen hozzáférhetők.

A tulajdonképeni, szótári berendezésű munkát jól megírt bevezetés előzi meg, melyben *Fumagalli* nemcsak műve beosztása, czélja és forrásai felől ad pontos felvilágosítást, hanem, egy régebbi dolgozata alapján,¹ az olasz nyomdászat eredetével is foglalkozik s ismételten megeczáfolja azt a hazafias buzgalomból sokáig táplálkozó legendát, mely a mozgó betűk feltalálását *Cataldi* Pamfiliusnak tulajdonítja. De helyesen jegyzi meg, hogy a feltalálás dicsősége nélkül is Itália oly szerepet játszik a könyvnyomtatás történetében, melyre méltán büszke lehet. Míg a könyvnyomtatás szülőföldjén, Németországban, a XV. század folyamán 51 városban működött a könyvsajtó, addig Olaszországban 73 község dicsekedhetett tipografiai műhelyekkel, melyekből *Proctor* szerint 4157 kötet került ki, vagyis majd 1000 kötettel több, mint a németországiakból. Sőt a számbeli felsőbbbséget nem tekintve, minőség szempontjából is messze túlszárnyalta az Appennin-félsziget XV—XVI. századi nyomdászata más országok korabeli sajtótermékeit. »La petite plante arrachée au sol stérile de l'Allemagne et transplantée dans le terrain plus fertile de l'Italie de la Renaissance y produisit des fleurs plus belles, des fruits plus savoureux.« *Fumagalli* e lelkes szavai, ha a tényeket vizsgáljuk, épen nem túlzottak. Valóban az olaszok nemcsak a nyomdászat művészi fejlesztése körül szereztek elévülhetetlen érdemeket, hanem gyakorlati alkalmazhatóságát is számos részlet kidolgozásával fokozták. E tekintetben legyen elég arra utalnunk, hogy a ma is szeltében használt antikva és kurzív típus olaszországi találmány, valamint arra, hogy a görög és keleti szöveg, továbbá a hangjegy szedése innen indult világgá.

A műhöz hét, gonddal szerkesztett mutató van csatolva. Ezek közül az első a helynevek olasz elnevezését; a második azok latin, a harmadik egyéb idegennyelvű elnevezését tartalmazza; a negyedik a nyomdászok, kiadók, könyvkereskedők stb. névmutatója; az ötödik a fontosabb tárgyakat foglalja jegyzékbe; a hatodik a nyomdászat bevezetésének kronológiáját állítja egybe, az utolsó pedig az ábrák lajstromát tartalmazza.

Dr. Gulyás Pál.

¹ La questione di Pamfilio Cataldi. Milano, 1891.